

Balog József

„Én mindig képekben láttam a világot”

– Baka István-kazetták –

1 1995. augusztus 28-án bement a szobájába. Leült az ágyra. Kockás inget vett föl. Nem akkor. Előbb. Még álltak be a kamerával és a fényvel. Elkészültek. Bementem hozzá. Izzadt volt. Fáradt. Tudtam, hogy soha többet nem fogom ezzel nyúzni. Hogy „képes” legyen. Nem utasított vissza soha. Azt hiszem senkit.

Az a kevés televíziós felvétel, ami készült róla, többnyire alkalmi volt, hevenyészett, improvizatív. Nem méltó hozzá, mégis esetlenségében kifejező, szigorú és pontos. Nem készült róla „kánon-film”, szülőföldes, pályaves, méltóságos és klaszszikust-gyártó. Nem volt műsoron, nem szerepelt, nem kommentálta az irodalmat, alig valamit beszélt *ki*, és alig valami maradt *elmondatlanul*, abból, ami egyáltalán a képernyő előtt véletlenül vagy nagyon is céltudatosan megforduló, kívülálló vagy szakmás nézőre egyáltalán tartozik. Nem gondolta, hogy semmi nem tartozik rájuk, de azt sem, hogy bármi is tartozna oda az ő életéből. Nem is emlékszem rá, hogy elszólta volna magát valaha is – akkor is a vers megértéséhez szükségtelen pletykát említett, amikor 1975-ben az *Új versek-Fiatalköltők* című műsor stúdiófelvételén egy olyan verséről kérdezték, melyben beteg kislánya életéért könyörög –, legfeljebb fölnevetett, mint valami kobold, manó, férfilidérc. Többnyire figyelt, nem mosolygott. Egyszer – 1975-ben, amikor még volt idő, filmidő – egy hosszú, vágóképnyi pillanatra mosolyog. Mosolyog. **Most fél. Húsz év múlva. Elkészültek. Beálltak. A nagyszobába kell mennünk. A felvétel elkészült. Megvágtam. A mustert nem őriztem. Megette a gyár, a Szegedi Körzeti Televízió. Ez a dolga. Nincs ideje álldigálni az utolsó tekercs felett. Nem is tekercs. Video. Kazetta. Beta. De! Az adástekercs az tekercs maradt. A nyelv lelkiismerete. Gumiljov, Blok, Szolovjov, Annyenszkij, Belij, Van Gogh, Ady, Toldi.**

„szerepjátékos vagyok, ezek különböző maszkok, és az embernek mindent végig kell próbálnia...”

1995. október 23-án mutatta be a Szegedi Stúdió a „November Angyalához” című Baka Istvánra emlékező filmet, melyet az 1994-ben szintén a televízióknak készített Banner Géza által szerkesztett portréfilmből és az általam készített utolsó felvételtől állítottunk össze. A Banner-film egy sirály képével indul, amely alá női hangon egy Baka-vers úszik, szépen, finoman, líraian. Február lehet – esik, látjuk később, hogy esik, vizes a rakpart betonja, kalimpál egy ablaktörő, porzik a víz, a Tisza, aminek költője sohasem lett. Tudom, a költészetben nincs soha. Csak mindig.

„minél határozottabb az álarc, annál személyesebb. az én személyem nem jelent semmit az embereknek. közészerű minden tettem és gondolatom. egy valami talán nem az; hogy én meg tudok bizonyos dolgokat fogalmazni... mitológiai és történelmi személyekhez kötök, akiknek van már jelentéstartományuk. minden szó, amit a szájukba adok... akkor ezek a tartományok megnőnek.”

Mondhatta volna mindig.

„én mindig képekben láttam a világot...”

Fénymásoló. Irányjelző. Tea. Kalapács. Vasfűrész. Tűz. Eső. Felhő. Víz. Tisza. Füst. Cigaretta. Pipa. Papírok. Kéziratok. Könyvek. Hanglemezek. Erika. Írógép. Fák. Erdő. Domboldalok. Pihék. Szőlő. Szekszárd. Épületek. Utcák. Nap. Süt. Égbolt. Beton. Aszfalt. Fák megint. *Mindig*. A képek, amik nem találták meg őt. Nem „látták”. Illetve látták az arcát az operatőrök. Rámentek. Verset mond. Közeli. Kérdezik. Ülő félalak. Nadrágzseb. Egyszer a farmernadrág egészen. Kék dzseki. Ez a „Szekszárd-film”, 1989-ből. Jellemző ez is, Szegeden készült a Kincskereső Victor Hugó utcai szerkesztőségben. Ahol nem szerette a zajt meg a bűzt. Ahol ivott. Kétszer is iszik; képen. Egy-egy pillanatra megfürödnek a mondatai az alkoholban. Izad a homloka, a szemmélyedés a szemüveg alatt verejtékes. Rossz kérdéseket kap. Lokálisak, aktuálisak. Jól válaszol.

KIK A PÉLDAKÉPEID, ÉS, HA ŐK, AKKOR, MIÉRT ÉPPEN ŐK?

„én különben sem voltam az, aki a nagyokat kereste.”

Mahler. Mert kifejezte az egész kort, amiben élt. Mert, ha Beethoven-t vezényelt, akkor az volt, ha Wagnert, akkor az, ha Brahms-ot, akkor az, de, ha hazament, és folytatta legújabb szimfóniáját, akkor Mahler volt. Én is így szeretném. A versekkel. A műfordításokkal. Így válaszol.

Öt évvel később Lisztet említi Banner Gézának.

„... a száraz, kopogós, a modern, a szigorú, az aszkétikus...”

Liszt Ferenc. Ez.

1975-ben a verseit énekelte Vitai Ildikó. Az egyik után az az *egyetlen mosoly*. Vékony arca, szakála, szemüvege mosolyog. Fekete-fehér. Fekete. Fehér.

Valamit el akart kérni a televízióból. Budapest. Írt nekik. Telefonált. Megbeszélte. Elfelejtette. Egyszer csöngetett a postás. Csomagot hozott, kazettaformájút, barna papírban. Kibontottuk. Írás semmi, levél semmi. Nem *ezt* kérte. Nem *azt* kapta. Mást kapott. Időutazást. 1995 tavaszán. Azt az 1975-os *Új versek-Fiatalköltők* című stúdióműsort, melynek idején a költészet még fenséges, titokzatos, komor, szigorú, különleges, kiválasztottak által és kiválasztottaknak szólóan lélekkel teli, fontos,

nagyszerű, szívbéli barát, ugyanakkor félelmetes és cenzúrázandó, tilalmas és kiközösítendő, elnémítandó és letiprandó ellenség volt. A költészet, mely teleírt lap, amin a forradalom, a szabadságharc üzen vagy éppen ellenkezőleg a lakáj, az udvaronc, a talpnyaló firkant néhány sort, aztán bérével kocsmába, lóversenyre, kurvák combtövébe rohan, és kihajtott gallérú, fehér ingben, tüzes szavakkal renoméjáról szaval, bizony! Néztük A Katonát Aki Kérdez, a Hosszú Fekete Hajú Lányt Aki Érzéken Versmond De Még Nincs Itt A Szexuális Forradalom Ideje, néztük Fodor Tamást, aki korát megelőzve belülről élte a verset, és nem szalutált, ahogy az egész műsor 1975-ben „jelentette”, hogy *vannak Új Versek És Fiatal Költők*; néztük ezt a véletlenül nekünk üzenő kazettát, amit kibányászott Valami Lány A TV Archívumából Aki Már Nagyon Is Jól Tudja Mi Az A Szexuális Forradalom; sírtunk és neveltünk – én úgy emlékszem –, volt ott egy *fiatalember*, 27 évesen, aki...

”... gyerekkoromban ezért írtam verset, mert ez megkülönböztetett – nem is megkülönböztetett –, megvédett másától. Nagyon gyámoltalan gyerek voltam, akit mindenki ütött/vert és eszembe sem jutott visszaütni, és a sértett önérzetemet pofoztam helyre azzal, hogy verset írtam.”

1995-ben a Szekszárdi VTV „Egy csepp méz” címmel készített „lírai portrét” Baka Istvánról, ahol – húsz év múlva...

„... lelkileg nagyon sérülékeny voltam, valószínűleg azért lett belőlem, aki lett. ma is tele vagyok sérelmekkel, elfojtásokkal, szorongásokkal, amiket a versekben tudtam kiélni...”

Szutyeyev meséin tanulta meg a nagybetűket. Mondja. Nyolc éves kora óta tudja, hogy költő lesz. Tudta, hogy költő lesz. Hogy a HUSZT disztichon. Nem tudta 18 évesen. Végigtanulta a verstant. A magyar nyelv minden formára alkalmas, míg az oroszról inkább a verszenét tanulta meg. *Pilinszky* nem volt formaművész. Mondja az 1989-es „Szekszárd-interjú”-ban. Mégis az ő szigorúsága, zártsága...

„olyan létélmény-lírárt szeretnék művelni, mint *Pilinszky János*. Csak az én létélményeim nem olyan »magasak«, mint az övé. más a kiterjedésük – a mélységük nem akkora, de a kiterjedésük nagyobb.”

Csíkos ingben, széles gesztusokkal, vitálisan, él a szeme a szemüveg mögött, nem árnyékot, fényt és nedvességet ad az ital, nyegleséget nem, részegséget sem, feloldást, oldást is csak annyit, ami méginkább *magához* köti. Menthetetlenül.

Míg az 1989-ben készült „Szekszárd-interjú”-ról nem tudom, hogy valaha is adásba került-e – a felvételen látható néhány vágás, de stáblista, cím, cégjelölés nincsen –, addig bizonyos, hogy az „Egy csepp méz – lírai portré Baka Istvánról” – adásba került, ahogy Banner Géza portréfilmje is egy évvel korábban – feltehetőleg egy for-

ró, nyári napon, mert a Tündétől* kapott kazettán folytatódik a TV2 felvétele-; film-ajánlattal: *Bud Spencer* és *Terence Hill*-, aztán időjárásjelentés, vasárnap van, a feledhetetlen verekedős komikuspár filmjének címe *Bűnvadászok*, és továbbra is forróságot ígér a meteorológia, mintha *Baka* mondta volna, amikor arról beszélt, hogy unná az örökkévalóságot, és talán a Pokolban jobban érezné magát, bár ott is meleg van és azt nem szereti, de különben is ő a halálban valami megnyugvást lát, alvást... Mint ateista is, méltósággal fogadhatom a halált például... amiben megnyugvást és alvást látok, nem az öröklét unalmát... – így mondja szó szerint, míg másutt:

„... a világba való kivetettséggel kezdődik az élet és a minden esetben értelmetlen halállal végződik. mert egyetlen halált sem lehet megmagyarázni, meg megnyugvással fogadni.”**

Az 1995. október 23-án közreadott portréfilmet – „November Angyalához” – egy olyan kazettán kaptam meg Tündétől, ahol egy, a Duna TV-ben vetített portré „maradék” következik az emlékműsor felvétele után. Csíkok. Szemcsék. Csönd. Csak a szalag zörög a technikán, aztán egy arc bukkan föl, fekete-fehér, meggyötört, hatalmas táskák a szem alatt, kormos – *Kormos István* – a Yorick-vers utolsó szavait mondja, „szegény Yorick”, ez a vége. Ez a vége. De nem, vált a kép és egy név és két évszám következik – *Weöres Sándor*, és csak az utolsó évszámra emlékszem 1989 – aztán fák, távolban víz és a költő kezében könyv – (akárcsak *Baka* kezében, az 1995-ös Szekszárd-interjúban – a *Farkasok órája*, amiből olvas, balfelé hajtott fejfel, kicsikét magasra emelt állal) – és elkezd *Weöres*; *BOLERÓ* – ez a vers címe – és folytatja –

– „végül mind elmegyünk” –

1995. augusztus 28-án átmentünk a másik szobába. Három héten belül akkor két műfordítás kötete is megjelent, az Orosz szimbolisták és végül a Gumiljov. Erről beszéltünk. November Angyalához. Erről is. Nem, nem ekkor mondta el, hogy az Angyalokban hisz. Hogy Isten vagy nem létezik vagy ő a gonosz. Gonosz. Maga a Sátán. És, hogy a világban működő transzcendens erők rosszak. Nem beszéltünk ilyesmiről. Már nincs „térkép” a betegség-barázdákból az arcán. Szemfedősima. Megrándul a szeme a Van Gogh vers alatt. Gombócos a hangja. De a rosszulléte elmúlt. Az utolsó verset – *TOLDI* – meg is ismétljük. De nem itt tart szünetet. Előbb. Hallgat. Néz. Rám néz. Néma. Le. Lefelé néz. Aztán visszaemeli a tekintetét. Most látom csak ...

Most látom csak. Nincs itt. A szemei máshol járnak. Az orvosi diagnózis szerint nyilván a láz, a rák, a gyulladás, a vizenyők, a vérerek – nem érdekel – –. Nincs. Elment. Én csak az újszülött gyerekeimet láttam így; *máshonnan jönni*. Akivel beszélgettem, akinek képével bántam aztán, akinek képét elektronikus úton rögzítette a videokamera: **NEM IS Ő VOLT!** Annyi ereje maradt, hogy ne engedjen be ben-

* *Baka István* felesége

** *Banner Géza* filmje, 1994. Szegedi Körzeti Televízió

nünket *oda*. A szobájában ettől félt. Erre gyűjtött utolsó erőt. Hogy távortartson minket – halandókat – az Alvilágtól. És a TOLDI-val – egyszer, utószor – visszajött még.

...

„mostmár a versekből állnak össze a történeteim.”

Még annyit.

Már nem járt az eszembe. Hogy nincsen. Hetek óta. Nem hiányzott. Ahogy a huzat átjár a házon. Csak azt vettem észre, hogy nem gondolok rá, és ez bosszantott, de nem fáj és ez még rosszabb volt. Mert üres.

Jeszenyin feleségéről volt egy film, de nem ez volt a fontos, bár később elég jelentős – mondhatnám tragikus – hangsúlyt kapott, *Isadora Duncan* amerikai táncosnő életében – pontosabban az 1969-ben készült film Isadora Duncanjának életében – lett hangsúlyos Jeszenyin. Egy elrajzolt, vad, *szláv* – (ahogy azt John elképzeli, meg Smith) – egy idióta szinte – állat – paraszting, orosz lajbi, vodka, múlttiprás – basszás – tajték – ezek *játszák* a költőt a *m e g z a b o l á z h a t a t l a n t* – és akkor jött a *flash*. Sírtam. Mert – Jeszenyin és Ő tudták! Tudták egymást. Hogy Ő → Jeszenyin és Jeszenyin → Ő! Mindegy milyenek. Film – tombol. Film – mosolyog. Más ezt nem érti. Én sem. Csak tudom, hogy jól van az a rossz Jeszenyin, abban a rossz filmben, melynek szereplője lett ő!

Hogy Ő üzen.

Baka Pista, aki sohasem fordított Jeszenyint, hogy a bálvány le ne omoljon. Így mondta. Azt hiszem, 1989-ben.

Köszönet Baka Tündének, a Magyar Televízió, a Szekszárdi Városi Televízió és a Szege-di Körzeti Televízió munkatársainak.

1996. január-február